

Danas KONSTANTINović

SPECIJALNI DODATAK • subota - nedelja, 5 - 6. novembar 2011.

ODLAZAK RADOMIRA KONSTANTINovićA (1928-2011)

PIŠU: LATINKA PEROVIĆ, RADE KUZMANoviĆ, SAVA DAUTOVIĆ,
BRANKA ARSIĆ, MIROSLAVA OTAŠEVIĆ, RADMILA STANKoviĆ,
PREDRAG MATVEJEVIĆ, ŽIVAN BERISAVLJEVIĆ, RADIVOJ CVETIĆANIN

NEOBJAVLJENO iz pišćeve zaostavštine

- Zabranjeni tekst o studentskim demonstracijama '68.
- Nekrolog Milošu Crnjanskom

O budućnosti

U mom kraju, u kojem ja često govorim, mada ne spadam u populiste, kada seljaku ponestane svake nade, kada mu se čini da u nekoj situaciji više nema nikakvih izgleda, onda on kaže: „Iskočiće, valjda, nešto“.

Radomir Konstantinović u Sarajevu,
na sesiji Kruga 99, 23. septembra 2001.

NEOBJAVLJENO iz piščeve zaostavštine**Da deca ne umru**

Postojeći trajni, nepresušni romantizam. 4. juni, koji će, ubeden sam, ući u najprisniju istoriju svakoga od nas, najveći je dokaz i izraz ovoga romantizma, našega prava na njega ali, i više, njegovog prava na nas. Ja se pitam: je li postao u Beogradu, tog dana, čovek koji nije osetio da je potresen u samome svome ko-renu, u samoj osnovnoj tački svoje svakodnevne ravnoteže? 4. jun je, za mene, velika pesma, istinsko pesničko delo zato što je, kao najveća pesma, ugrozilo moju svakodnevnu sigurnost, ne samo sivilo u koje sam tonuo, već samu smrt ove sigurnosti. Odvije dobro znam da me nema bez moje ravnoteže i da ču je, ponovo, tražiti. Ali takođe oviđe dobro znam da je apsolutna ravnoteže sama smrt, oseka na moru, gluvilo bez daška vetrta, kad ja samo jesam, toliko jesam da više nisam, ja, zatvorena u mere apsolutno opisanog sveta, jasno definisanog, svedenog na tačne računa i proračune, zatvorenog u samoga sebe, bez izlaza.

Ono što se nama dešavalo, do 4. juna, to je ova ravnoteže koju ništa i niko, nijedna sila, nije dovodila u pitanje. To je da smo, bez potresa, bez dublike provokacije za duh, živeli u jednoj apsolutnoj letargiji, u jednom poslušu, i, ako smem to da kažem, da smo bili žrtve svoje razumnosti. (...)

Pošto znam u kojoj mjeri je svakome do razumnosti i razumu, i u kojoj meri rečenica: „žrtve smo svoje razumnosti“, izaziva otpor, čak gnev u svakome, ja pišem ove redove u slavi nerazumnog, u slavi utopiskog-romantičarskog duha, onoga koji ne zna za razloge razuma, za njegove ograde, za njegove dokaze i izvinjenja. Istina je, da su mnogi zahtevi studentskog pokreta od 4. juna savršeno ostvarljivi, i mi se svi nadamo da će oni ubrzo biti i ostvareni. Ali je takođe istina: da mnogo šta od onoga što se tražilo 4. juna, može, ako bi palo na radni sto ekonomista, političara, da izgleda kao jedna čista fikcija. Jesam li mi zaista ekonomski sposobni da sada damo svima zapošljene? Možemo li mi stići sada jednakost svih samo zato što hoćemo? Možemo li iskoreniti, jednim velikim udarcem, nepravdu zato što je ona više nego običudna u ovome društvu, uprkos najlepljenitijem njegovom pobudama, ali i uprkos najimračnijem, još moćnijem faktorima u njemu, onima koji veruju da je P. poluga u znaku milicijskog pendreka?

(...) Oni koji govore, uime razumnog, protiv nerazumnosti /kao onoga što je neostvarljivo i, time, suprotno svakoj meri ostvarljivosti/ direktno govore protiv samoga razumnog, onoga razumnog koje to nije ako nema svoju antitetičku nerazumnost.

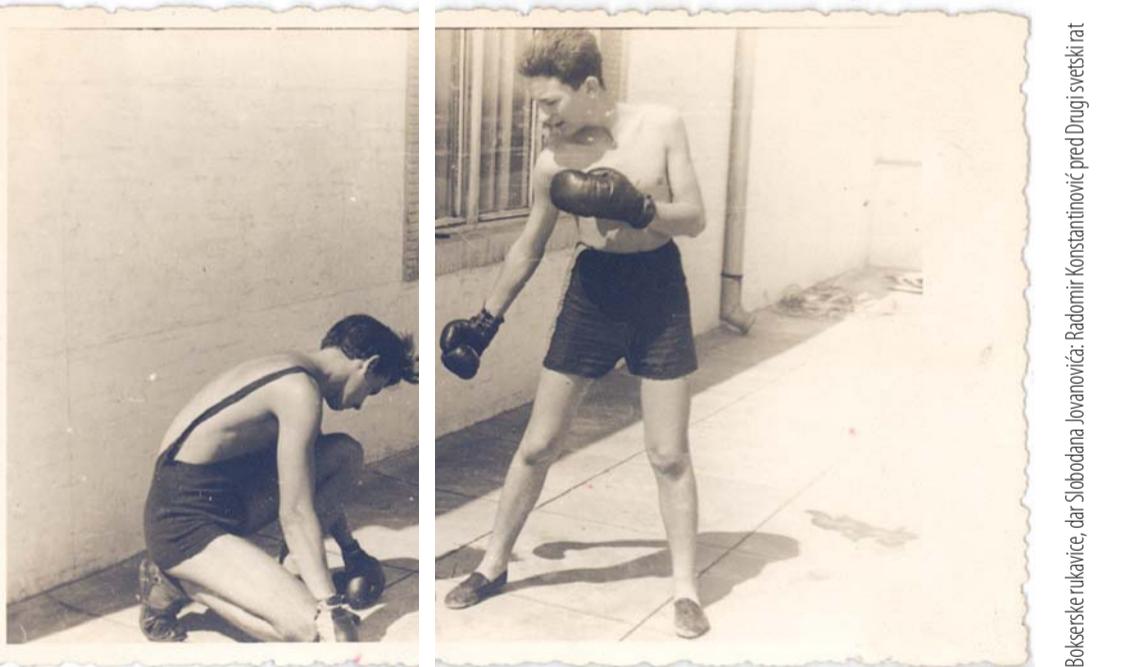
Mi to znamo, ali naša inteligencija često nas plasi, i mi zaostajemo za njom. Naš strah, najveći naš strah, jeste strah od totalnosti, a nasilje (kome slepo pribegavamo) jeste uvek, u načelu, nasilje nad totalnošću, u ime jedne sile koja hoće da se oglaši za apsolutnu, totalnu, sveobuhvatnu, a koja to nije niti može biti. Nema nasilja koje nije nasilje nad totalnošću, ali nema nasilja koja može da bude jače od ove totalnosti, jer nema nasilja koje može da bude nad njom: totalnost ga obuhvata tako /inace nije totalnost/, i mi, u slomu svakog nasilja, otkrivamo, a da toga i ne moramo biti svesni, osvedočenje ovoga velikog i najvišeg zakona, zakona na istine kao totalnosti, one u kojoj je razumnost mera ne-razumnosti, i ne-razumnost mera razumnosti, u kojoj je trezenost mislena samo kao funkcija jednoga zanosa. Mudrost, ako možemo da je budemo do-stojni, ako smo u stanju da je sledimo i onda kada smo siti i obesni, i onda kada smo gladni; ta mudrost, koju ugrožava sve: inercija, navike, rutina, sitost kao i glad, i glad kao i sitost, a nade sve strah, pre svega on; mudrost me uči ovoj totalnosti, privoleva me ka njoj, sprema me na nju. Koja bi i kakva bila, za ovu mudrost, moja razumnost bez zanosa koji bi joj protivurećio, i koji bi i kakvo bilo moje znanje realnog i mogućeg, ako bi bili lišeni moga utopiskog sna, moje maštske snage? Bio bi to dan slepi svet, svet bez izlaza, slepi i zatvoren svet trijumfujće realnosti, ali realnosti koja postaje obesmišljena, koja je ono sivo, ono malokrvnost, ona beda tzv. realistickega duha. Čemu bi mi ta trezenost, koja ne zna ni za kakvu iskušenja sna, i zanosa, ako hoće i ludosti, da, pre svega nje, ludosti. Sposoban sam za realno, ja sam zarobljenik tog realnog, ja sam njegov pasivni činilac: apsolutna realistička svest /kada bi bilo/ jeste čista kapitulacija svesti, jer je čista kapitulacija svake akcije: ona me postvara, ona je najviši vid otudena.

Studenti, velika herojska deca sa Novog Beograda jesu esencija poezije, samo olicenje njenog, manifestacija njenog osnovnog principa i njenoga osnovnog smisla, i to kao smisla, ako hoćete, i ove pesničke, tvoračke, ne-razumnosti, koju bih zvala razumnom nerazumnošću, i ovoga romantizma, koga bih zvala realističkim romantizmom, onim bez koga je svaki naš realizam čista smrt. Oni su nam otkrili jedan izuzetni moralni smisao, oni su jedna velika, opravданa, neizbežna, socijalno-politička kritika, ali ne vidim, ja čak odbijam da vidim u njima samo to: vidim u njima i ovaj smisao za poeziju, ovaj duh poezije, duh inspirisanosti, duh maštarstva i utopizma, ovaj glas romantizma bez koga nema nijedne revolucije. Svako svodenje njihovog pokreta na apsolutno aktuelni socijalno-politički smisao, čak svako, i najdobraonamernije, branjenje njegovog smisla opravdanošću i razumnošću razloga na koje se on poziva, koji su njegova aktuelna forma ali ne i sama njegova duhovna bit, ne mora ali lako može da ga razvenča u njemu od njega samoga, da ga lokalizuje u svakome pogledu, da ga svede na meru ostvarljivosti i razumnosti i time odvoji od njegove sustine koja nije samo u smislu za ono što je razumno-opravdano i ostvarljivo, već koja to jeste isključivo zahvaljujući smislu pesničkom, smislu u zahtevu za nemogućim, smislu za polet i zanos koji su nerazdvojni od duha romantičarskog i duha utopiskog. Ako ima neke trajnije, dublje, koreniteće šanse koju nam, svima, daje ovaj pokret, onda je to šansa za romantičarski zanos, i ako on ima neko značenje koje prevazilazi mere i granice utilitarnoga sveta, onda je to, za mene, jedna renesansa romantičkog nesmirenog duha. Taj duh nije „ostvarljiv“, ali je jestvo svakog ostvarenja. On je motorna sila. On je izvor svake dinamike. On je šamar naših taštini, provokacija za ispit savesti, i njegov najviši smisao je upravo u njegovoj neostvarljivosti, u tome što on prevazilazi mere svakoga rešenja, što je jedno paradoksalno apsolutno vreme, jestvo svakoga aktuelnog vremena, i napor u njemu, upravo time što se na njemu ne završava, što je većiti pokret jer je većita neostvarljivost. (...)

Beograd, 8. jun 1968.

Rade Konstantinović

Ovaj tekst povodom studentskih demonstracija 1968. Politika je tada odbila da štampa.

Boxerske borbice, da: Slobodan Jovanović, Radomir Konstantinović pred Drugi svestrški rat

Sve te je više, čoveče

Piše
Rade
Kuzmanović

Kad čovek ispušti poslednji dah, neretko kažemo: tebe više nema, ali je ostalo tvoje delo. Kako je ostalo? Kao drugostepeni subjekt? Kako se oprostiti od Radomira Konstantinovića, čoveka koji se opire da tragediju premazujemo sentimentalnošću i sarkazmom, čoveka koji ne priznaje slepilo kod očiju i gluvilo kraj usu? Čoveka patosa, egzistencije kao drame smisla u kojoj ništa nije unapred rešeno, ali se otvara mogućnost promene i preobražaja.

Oprastamo se shvatajući protivnost tog čina. Nepovratno izniče živa celina, ali, kao u ovom slučaju, tek pošto je pokazala da se plamen ljudskog smisla može podići ne na vetrometini, nego tamu gde je najgore, gde je kužno.

Nije lako, ako je uopšte moguće jednino pogledom obuhvatiti ceo njegov opus. Mnogo toga je ostalo po strani istraživača, pored ostalog i zbog razudenog i stalnog pritiska da se njegove knjige obezvrede, njihov uticaj suzbijaju, a autor prokaže. Zaksnalo i smušeno reagovanje pojedinih medija na vest o smrti Konstantinovićevog pokazuju da, u najmanju ruku, vladaju zburjenosti.

nesigurnost kada je reč o njegovom političkom i kulturnom statusu. Verujem da su tog kasnog popodneva dežurni urednici pitali: Da li je sporan i, ako jeste, koliko?

Ne znam koliko je tekstova emitovanih na Trećem programu, eseja u novinama i časopisima ostalo nepregledano i nepripremljeno za stampu. Smrt je prekid u uvek ostane nešto nedovršeno i izgubljeno. Jasno mi je to, ali opet želim što je mnogo toga ostalo nezabilježeno i što će potonuti u mrak zaborava. Kao što je protok vremena umnogome već pobrišao sećanje na visokog, vitkog, Šarmantnog, ukusno odevenog (nikad ga nisam upitao odakle su mu stizali ti engleski štofovi) mladog čoveka koji hita da održi predavanje. Uvek me je zanimalo kako se u jednoj ličnosti dodiruju i delimično prožimaju različiti svetovi. U svom domu, on, dečak, mogao je da sretne istaknute predstavnike građanskog Beograda. Slobodan Jovanović (voeo je čorbast pasulj u kući Konstantinovića) Radomir je u dar doneo bokserske rukavice (zaboravio sam godinu: 1938, 1939?). Sin doktora pravnih nauka, ministar u vlasti Cvetković-Maček, naklonjen političkoj levici s nemalom nelagodnošću gledaće, prvi dana po oslobođenju, kozačko kolo na Terazijama: za njega je levička nešto gradsko, a ne seosko i šumsko.

Razgovarao sam sa Radomirom o mnogo čemu. Polje saglasnosti je bilo široko, ali saglasnost nije uvek bila potpuna. U nekoliko navrata zadržavali smo se na problemu siromaštva i bogatstva. Sa razlogom se gadio

Knjiga sa tajnom šifrom naše sudbine**Filosofija palanke u palanci**

Piše
Latinka
Perović

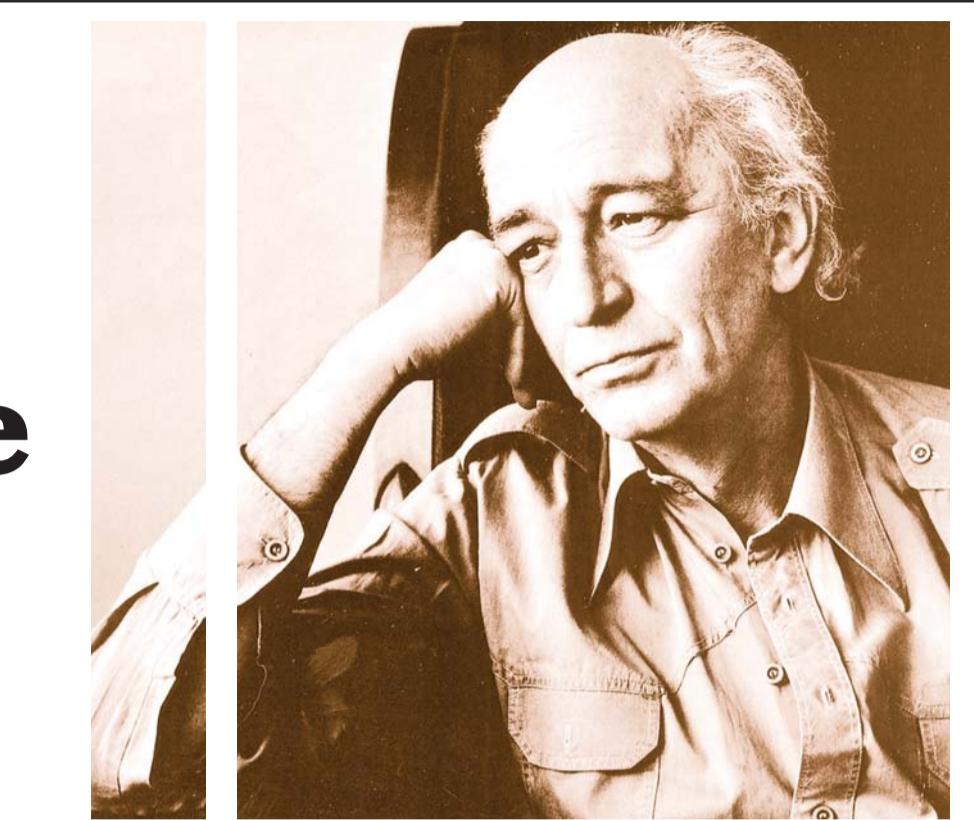
Delo Radomira Konstantinovića je obimno, ali on je najpoznatiji po jednoj svojoj knjizi, *Filosofija palanke*, koju je napisao tačno na sredini životne putanje, u svojoj 41. godini. Ta je knjiga potisnula interesovanje za sve što je napisao i pre i posle nje. Za njegove romane i eseje: *Kuća bez krova, Daj nam danas, Misiolovka, Čisti i prijava, Izlazak, Ahaver ili traktat o pivskoj flasti, Pentagram, beležke iz hotelske sobe, Dekartova smrt, Beket prijatelj*. Za radio-drama: *Saobraćajna meseca, Euridika, Veliki Emanuel, Ikarov let, Liptonov čaj*. Za osmotron Biće i jezik – u iskustvu pesnika srpske kulture dvadesetog veka. U isto vreme, *Filosofija palanke* dugo je bila poznata samo uskom krugu čitalaca, da bi devedesetih godina prošlog veka postala ključna u tumačenju raspada države, ratova i sloma državnosti. Danas se o njoj govorи kao o klasičnoj knjizi i zapravo je ostala ne-pročitana knjiga. Kako se moglo dogoditi objašnjavanja njena skupa pola veka duga istorija.

Istorija *Filosofije palanke* počinje sa njenim emitovanjem na Trećem programu Radio Beograda 1969. godine. Iste godine se pojavila i njena štampana verzija kao zasebno izdanje časopisa Treći program. U tadašnjem intelektualnom životu Beograda to nije bila marginalna ali ni mnogo više od uskog kruga elitista. Reakcija gotovo da nije bila što još ništa ne govorи o stvarnoj rezonanciji knjige. U prizoru prvog izdanja *Filosofije palanke*, koji je objavljen u zagrebačkom *Vjesniku i sarajevskom Oku*, Predrag Matvejević piše kako mu je na knjigu

Devedesetih godina prošlog veka, *Filosofija palanke* se počela citirati: postala je znak raspoznavanja između nepristajanja na zločin i odbacivanja svakog kritičkog mišljenja kao čina izdaje čitavog srpskog naroda. Zatim je došla knjiga Milorada Belanovića, koja je, posle ratova devedesetih godina, predstavljala novo čitanje *Filosofije palanke*: dogadaji su, smatrali se, dehermetizovali, učinili je čitljivom.

Opet u Sarajevu, jer različitost omogućuje razgovor, dok stavala naprije jedinstvo, u povodu 75. godišnjice Radomira Konstantinovića održan je maja 2003.

godine, okrugli sto. U središtu rasprave o njegovom delu i misli bila je *Filosofija palanke*. U Beogradu je Sava Dautović

priredio njenovo novo izdanje. Našla se i na listi više izdavača izvan Srbije.

Danas će se u raznim tekstovima naći na stanovište da *Filosofija palanke* sadrži ključ, neku vrstu tajne šifre, za objašnjenje i onoga što nam se dogodilo i onoga što nam se dogodilo. Obično se navodi rečenica kojom *Filosofija palanke* počinje: „Iskustvo nam je palanacko“. Ali, što je palanka i kakvo je to njeni iskustvo?

Ima tri opasnosti da se knjiga, uprkos tome što je „priznata“ i formalno, čak, stekla popularnost, isprazni i da ostane ne-pročitana.

Filosofija palanke je, „ogled o srpskoj patrijarhalnoj civilizaciji“ i u njenom sudaru sa modernom civilizacijom. Jedna univerzalna pojava, moderna država i moderno društvo, posmatrana je kroz analizu karakteristika srpskog zatvorenog društva i njegovog palanackog iskustva. Inače, palanka nije ni prostorno ni vremenski odreden: njen je duh lutajući. Palančin je stanovnik ovi ili one naseobine već mentalni malogradanin, koji se obezbičuje i čije je glavna odlika sloboda od odgovornosti.

Radomir Konstantinović je od one vrste koja – kad joj se ponude dvije mogućnosti jedne loše alternative – radije neće prihvati ni jednu negoli se odluči za onu koja je manje zlo. U toj negaciji alternativa obično s granice ovakvih pothvata: *Filosofija palanke* je knjiga smiona čoveka koji nastoji nadiciti vlastitu ograničenja“.

Filosofija palanke je, „ogled o srpskoj patrijarhalnoj civilizaciji“ i u njenom sudaru sa modernom civilizacijom. Jedna univerzalna pojava, moderna država i moderno društvo, posmatrana je kroz analizu karakteristika srpskog zatvorenog društva i njegovog palanackog iskustva. Inače, palanka nije ni prostorno ni vremenski odreden: njen je duh lutajući. Palančin je stanovnik ovi ili one naseobine već mentalni malogradanin, koji se obezbičuje i čije je glavna odlika sloboda od odgovornosti.

Radomir Konstantinović nije mogao biti ničiji guru: on je govorio sopstvenim glasom. Koја glas ne prepoznae, ne može reći da je pročitao *Filosofiju palanke*. Niti da je razumeo cenu kojom palanka naplaćuje različitost, drugost, individualnost.

Možda će se jednoga dana, ako budu objavljena sabrana dela Radomira Konstantinovićevog dela. Da se previdi da se „novija naša romanska tvorevina najpotpunije očrtava“ u njegovim romanima. Kao i da je on, naročito u *Biću i jeziku*, „u intimnom doslubu sa evropskom, poglavito modernom kritičkom mislu“.

Najzad, da se izgubi iz vida istorijski kontekst *Filosofije palanke*. Vreme kada je ona pisana nagovještavala nastankom nove paradigmne nasuprot i desnom i levom totalitarizmu. Predrag Matvejević je još pre četrdeset godina tačno pročitao *Filosofiju*

Odlazak u Sarajevo, bez oproštaja

Piše
Sava
Dautović

Posle višegodišnje pauze ponovo sam 2000. sa Radetom Kuzmanovićem otišao do Radomira. Rekao sam mu da sam, kao novootčen, voljan da objavim rukopis za koji sam čuo da traži izdavač. Impresioniran Konstantinovićevim ličnošću i sadržajem rukopisa (prepisak s Bektom i njegovim seoskičkim komentari), moj pariski prijatelj i finansijer naše zajedničke izdavačke kuće, dr Stevan Jovanović, da mi je, u pregovorima sa piscem, određen da je najstarija knjiga „Otkrovenja“. Od 2004. do 2010. objavljen je četiri put u ukupnom tiraju od 400 primeraka.

Kad je na jednom eksjugoslvenskom skupu u Sarajevu, 2003. obeležavana 75.-годишnjica Konstantinovićevog rođenja, prof. dr Gajo Sekulić obavestio je učesnike da mu se svojevremeno čuveni nemački filozof Jürgen Habermas obratio s pitanjem da li bi „Filosofiju palanke“ bilo moguće prevesti na nemački jezik. Radomir je, sa suprugom Milicom, prisustvovao ovom skupu ali ovu pojedinost, kako mi je rekao, nije ni primetio i ja sam ga s njom upoznao tek kada je objavljen zbornik referata. Kad mi je, kao i u nekim ranijim prilikama, govorio da bi, ako bi se ukazala šansa za prevod u nemački jezik, nisam imao ništa protiv. To nas, ipak, nije pokolebalo da nastavimo saradnju. Razmatrajući i odbacujući razne ideje, stigli smo do jedne,

Uručenju NIN-ove nagrade tada mladiću Konstantinoviću prisustvovao je književni krem Beograda: Ivo Andrić, Veljko Petrović, Milan Bogdanović, Velibor Gligorić, Aleksandar Vučo, Dušan Matić, Miodrag Pavlović, Vasko Popa...

KONSTANTINOVIĆ

Žeravica

Piše
Predrag
Matvejević

Rade Konstantinović nije bio hvaljen u svojoj sredini, a ni druge susjedne sredine nisu se za nj optimale. Oni koji su sebe prepoznali u „palanci“ kakvu je opisivao nisu mu bili skloni. Preminuo je 27. oktobra 2011. godine u svom domu, u Beogradu. Pepeo mu je, prema uporuci, položen u urnu bez pogrebe ceremonije, povore, besjede. Prepušten je pamćenju illi zaboravu - dobru i zlu, vremenu koje se mijenja i koja mijenja odnos prema nama samima i našim sudovima. Nadamo se da će se prema Radi Konstantinoviću promijeniti na bolji način.

Konstantinovićeva „Filozofija palanke“ bila je najprije prešućena, nakon što je objavljena početkom sedamdesetih godina. Objavljena je najprije u skromnom „Trećem programu“. S mukom smo je nastojali predložiti još javnosti, nije prolazila. Rade je bio diskretan i obavljao svoj posao dalje od čaršijskih talambasa. Radio je na radiju, suradivao u časopisu „Danas“, pisao. Najprije poeziju, zatim eseje i romane, težio je nekoj novoj estetičko-romaneskoj sintezi, pjesničkoj naravno. „Daj nam danas“, „Mišlovačka“, „Čiste i prijave“, „Izlazak“, „Pentagrami“, to su prvi naslovi kojih se sjećam.

„Filozofija palanke“ nasla se, ne znam kako, na Krešinu stolu, u Leksikografskom zavodu. „Pročitajte to i prikažite u nekim novinama. To je rjetka knjiga“. Pisac „Moga obračuna s njima“ vrlo je rjetko na takav način preporučavao knjige o kojima bi vrijedilo govoriti. Pričao sam Konstantinovićevu knjigu u zagrebačkom „Vjesniku“ i sarajevskom „Odjeku“.

Upoznao sam osobno Radu. Sreli smo se nekoliko puta u Beogradu, barem dvaput u Zagrebu. Rekoh mu prilikom prvoga susreta - a zatim to i objavljih - da je nemože rečenje sa sobom. Pisati, u pravom smislu te reći, to znači stalno počinjati iz početka, ili...ako hoćete, bar napor da se počinje koliko je to više moguće. Reči koje smo ispisali, vizije koje smo videli, sve to ostavlja trag u nama, sve je to opasnost. Jedna ostvarena stranica, to je pobeda, zar ne, ali to je i mogući grub. Automatizam se rada iz svega. Navike nas stalno ugrožavaju. Pisati znači ustajati protiv navika...“

Zanimljivo je kako tada 32-godišnji Konstantinović razmišlja o najmladima u literaturi:

„Naši najmladi! Ne znam šta pod tim mislite... Neki imaju bradu de kolena i šetaju se u geroku, neki vas uvek iznaden svojom mlađošću. Matić, svojim *Budenjem materije*, nije li mlad? A Oskar Davič? Ne volim one koji igraju na sigurnu kartu, volim avanturiste, one koji napuštaju osvojeno da bi osvajali, dakle da bi živeli. Uostalom, knjiga, ono što se zove rezultat... šta to? Samo trenutak u jednom procesu, trenutak strašno opasan, gde se dodiruju smrt i rođenje. Ovaj trenutak izvan procesa ne postoji, i nema nikakvog smisla. Možda čovek piše knjigu za što hoće da napiše, ali ja ipak verujem da on hoće, u stvari, i protiv svoga znanja, onom pravom svojom voljom, da budet živ i to nešto više od jedne knjige, od nemirenjem, to nešto više od jedne knjige, od štampanog teksta, i najzad... i od jezika, od reči. Reći su vede radi čoveka, a ne čovek radi reči. Pisanje, bar za mene, ima smisla samo kao način postojanja, kao disciplinu života. Kao pokušaj da se bolje vidi i preciznije čuje.“

Ipak, naši najmladi, podseća ga na svoje pitanje D.A., a R.K. kaže:

„Oni će nam otkriti ono što ne znamo. Imam tu, na svom stolu, rukopis jednog još nepoznatog mladića. Sumnjam da je on, dok je pisao ovu knjigu, znao šta se u tom času radi u literaturi Evrope. A ipak, to je Evropa, autentična Evropa koja čak sebi i ne pokušava da dokaže da je to jest. Samo...“

Samo, pita D.A., a R.K. odgovara:

„Reči cuvam: ponekad me buni što se najmladi suviše iscrpljuju dokazujući da neliteratura nije literatura. Ako trenutak nalaže da se to radi, to ne smje, nikako, da nas ograniči. Uostalom, jedna stvar, makar joj se je i protivio, ipak me motiviše i opisuje. Ja nisam izvan te stvari; ja se i kroz negacije identificujem sa njom, negativno je usvajam. Nači protivnika, ukoliko je on čoveku nužan, nije laka stvar. Ponekad najmladi ne znaju gde da ga nađu. Čemu polemisati sa Bogdanom Popovićem? Možda najmladi treba da polemišu sa generacijom kojoj ja pripadam, u svoje ime, a ne sa ve-

Ne volim one koji igraju na sigurnu kartu

Piše
Radmila
Stanković

Dodeljivanje NIN-ove nagrade Radomiru Konstantinoviću 1960. godine imalo je svoju predstoriju. Ovaj pisac je 1957. godine bio u najužem izboru sa romanom *Mišlovačka*, a pored njega bili su još Svetlana Velmar Janković i Oskar Đačić. Kako je svedočio Dragoslav Žir Adamović, *žiri se žestoko podelio*, što je bilo prvi put u njegovom, tada sedam godina dugom večanjem, i većinom glasova pobjedio je Đačić sa romanom *Beton i svici*. Godinu dana kasnije, opet je Konstantinović bio jedan od favorita sa delom *Čisti i prijavi*, a laureat te 1958. godine bio je Branko Ćopić i njegov roman *Ne tuguji bronazna straža*. Godine 1959. nagrada nije dodeljena.

A onda je u 15. februara 1961. u Saopštenju

žirija pisalo:

„Žiri za dodeljivanje NIN-ove Nagrade kritike u sastavu: Milan Bogdanović, Velibor Gligorić, Eli Finci, Borislav Mihajlović Mihić i Zoran Mišić, zasedao je tokom decembra 1960. i januara i februara 1961. i na svojim sastancima diskutovao je o svim romanima koji su tokom 1960. godine objavljeni na srpskohrvatskom jezičkom području.“

Žir je u velikom pažnjom razmatrao roman Mihajla Lalića *Hajka*, koji je dobio Oktobarsku nagradu grada Beograda, Jozu Laubiću *Kostolni*, Vlada Maleškog *Ono što beše nebo* i Radomiru Konstantinoviću *Izlazak*.

Na svom poslednjem sastanku održanom 15. februara 1961. godine, žiri je doneo sledeću odluku:

NIN-ova Nagrada kritike za 1960. godinu dodeljuje se većinom glasova romanu *Izlazak* Radomira Konstantinovića. Za nagrađeni roman glasali su Milan Bogdanović, Eli Finci, Borislav Mihajlović Mihić i Zoran Mišić, dok je Velibor Gligorić svoj glas dao romanu *Hajka* Mihajla Lalića.“

Nagrdeni Konstantinovićev roman štampan je u, tada poslednjem kolu *Srpske književne zadruge*, a u intervjuu NIN-u odmah po saopštenju o nagradi, laureat je izjavio da je nije očekivao. Jer njegovim prethodnim romanima kritika nije bila previše naklonjena. Na pitanje Dragoslava Adamovića da li je zadovoljan nagrađenim romanom odgovorio je *pokazujući da ga zaboravim*, i objasio:

„Sećate se, jednom ste objavili moj članak o nekonformizmu, pod naslovom *Obrćućim sa sobom*. Već sam to rekao, pisane, to je stalno ob-

KONSTANTINOVIĆ

i buktinja

gova knjiga „nepoželjna za one koji žele po svaku cijenu sačuvati građansku i palanačku mirnu savjest“.

Takvoj knjizi „treba olakšati da s kao kritička svijest što šire rasprosti i što više usvoji“ (među navodnim značima su Konstantinovićeve poruke), „iskustvo nam je palanačko“ (to su prve riječi u knjizi o kojoj je rječ). Palanka nije „ni selo ni grad“. To je onaj „čardak ni na nebuh ni na zemlji“ koji dobro poznajemo, ovdje i onamo. Palančanin nije personaliziran pojedinač, nego „summum jednog iskustva, istodobno stav i stil“. On se zapravo boji otvorenosti „velikoga svijeta koji mnozinom mogućnosti razara njegovu jednoobraznost“. Podržava „duh kumstva“, njeguje „pamfletizam kao oblik simulirane tragedije“, gaji „zdravorazumski empirizam“ ili „duh čiftinstva“, svodi „sve lično na opće, tipsko, tipično“ pretvaraјuci tako „stvarnost u banalnost“. Još i ovo: „Palanački duh“ je dio ili nastavak plemenskoga duha“. On njeguje „politiku prevara... zasnovane na pokusuju prevare historije... degradira historiju traženja na historiju događaja s unaprijed danim smislim“. Takav duh odaje „vjernost plemenskoj prošlosti... koja nije istodobno i vjernost historiji“. Blizak je onome što je Miroslav Krleža nazvao „ineracija konzervativnoga javnog mnjenja“.

Smrt nije najbolja prilika da se analizira pišećo djelo i izvedu načistac njegove površine. Prilika je, prije svega, da obzanimimo gubitak jedne svijesti, rjetke, Konstantinovićeve - koja je bila više žeravica nego buktinja. Vrijeme nas je naučilo da se, zapravo, pribjavamo stonovitih buktinja. S plamenom smo se previše poigravali i, na žalost, često ga zlorabili. Izgorješe domovi.

Tko se lati Konstantinovićevih knjiga, napose „Filozofije palanke“, učinit će mu se da je njihov autor upoznao, prije nego što su izšli na povjesnu scenu, potpovljivače sukoba koji su zahvatili naše krajeve te nemilosrdno gurnuli ljudi i narode jedne protiv drugih.

Autor je književnik iz Zagreba

Autorka je novinarka NIN-a

Gовори mi je u više navrata, počev od ranih devedesetih, da intenzivno radi na nekoj vrsti opsežne autobiografije, koju je radno zvao „besna knjiga“

Institucija Konstantinović

Piše
Živan
Berisavljević

Nehotični, ali glavni krivac za moje drugovanje sa Radomirom Konstantinovićem - zapravo, za naše najdublje prijateljstvo, intenzivno koliko i postojano, i decenijama najblijske prisno - jeste, nesumnjivo, Oskar Đačić. Krajem 1967. ili sam početkom 1968. reko mi je da Rade lepo misli o mome „duhdevanskom“ imenovanju na čelo marmatnog republičkog resora za obrazovanje, nauku, kulturu, informacije i sport; da to mere pozitivno da mi Oketa preporučuje da s Radetom porazgovaram o njegovom mogućem angažovanju u timu koji sam počeo da formiram da bih kako-tako izneo breme koje mi je natovareno na moje (nepune) 33 godine.

Ja Radeta nisam do tada lično uopštpe znao. Sreli smo se ubrzo, jednog sunčanog činu mi se, septembarskog (ili martovskog?) popodneva, u mom kabinetu. Trebalо je da, zbog mojih prepričajnih radnih obaveza te večeri, razgovor traj najviše sat. A, kad sada o tom našem prvom, a potisnutu evropsku Suboticu, bar posthumno, savladati svoju ignoranciju palanačku vlast koja se tako sramno ogrešila o Konstantinovićevu veliku delo i znamenito ime, i izviniti mu se, i na odgovarajući način odužiti.

Gовори mi je u više navrata, počev od ranih devedesetih, da intenzivno radi na nekoj vrsti opsežne autobiografije, koju je radno zvao „besna knjiga“, a u kojoj je poimenično i bez dlake na jeziku govor o mnogim „junaciima svoga doba“. Obrativao sam ga da tu knjigu svakaku i što pre definjiraju na srednjem etetodogodišnjaku, u naponu snage, potrajanje je skoro tri sata. Razili smo se to veće kao potencijalni prijatelji. Pokazalo se, srećom - životni.

Bio mi je par godina dragoceni saradnik, nominalno kao specijalni savetnik za umetnost i kulturu, angažovan isključivo na mojo inicijativu i samo za najusputnija pitanja kulturne politike.

Nikada, na primer, neću zaboraviti njegovo superiorno sudelovanje u jednom našem oficijelnom razgovoru sa Krležom, koji je - negde sredinom moga madata, usred rasplasavanja tzv. „hrvatskog projekta“ - napadno insistirao da bez ikakve javne pompe, skoro tajno doide u Beograd, da se - on koji je mogao da u Beogradu sretne koga god poželi, počev od Tita do Marka Nikežića - demonstrativno vidi isključivo sa mnom, radi dogovora o uspešnijoj distribuciji pre svega „Enciklopedije Jugoslavije“ u Srbiji. Nije taj gorogan duha ni pomislio da će, uz mene (koga je procenjivali smo Rade i ja tačno, računato počev od Titu da Marka Nikežića - demonstrativno vidi isključivo sa mnom, radi dogovora o uspešnijoj distribuciji pre svega „Enciklopedije Jugoslavije“ u Srbiji). Nije taj gorogan duha ni pomislio da će, uz mene (koga je procenjivali smo Rade i ja tačno, računato iszabranu za domaćinu pak povezivanju njegovog funkciju koja reprezentuje srpsku državu), imati za sagovornika preko puta sebe i Radomira Konstantinovića, koga je - po licu mu se, kad je ušao u salu za razgovor, belodano video - izuzetno, do strahopostojanja visoko cenu.

Rade mi je ogromnu pomoć i podršku davao i u turbulentnom vremenu uoči, za vreme i posle „lipanjskih gibanja“ 1968., u čijem sam se središtu neizbežno našao po prirodi pozicije ministra obrazovanja.

A nezaobilazni doprinos je bio i obliskovanju programa podrške države pisaniju i publikovanju dela od kapitalne važnosti za našu kulturu (u okviru koga je radio i na svom epohalnom opusu „Biće i jezik“). Zajedno sa umnim Stevanom Majstorovićem, dao je vidan idejno-teorijski doprinos osmišljavanju dugoročne kulturne politike Republike - kao malravovski permanentne

Autor je bio ministar kulture Srbije

„Pratite to i prikažite u nekom novinama. To je rjetka knjiga“: Konstantinović sa Krležom

Umreti u cipelama

Piše
Radivoj
Cvetičanin

Nisam siguran u to šta me je navelo da zapišem (to što sam zapisaо) čim sam se od njega te dramatično kišne večeri 22. juna prošle godine vratio kući. Činjenica da je tome susretu prethodila odluka Danasa da mu se dodeli titula Prijatelj lista, i tako ga se uvrstio u *Danasovu akademiju* u kojoj već su Mihnjik, Latinka (Perović), Matvejević, Desimir Tošić, mogla je igrati neku ulogu. Nekoliko dana ranije, naime, Radomir (Konstantinović) mi se javio telefonom. „Vrlo sam zadovoljan. Tek moja Milica! Hteo sam da ti se zahvalim.“ Reči koje citiram, odnosile su se na naš svečani broj u kojem je bilo objavljeno nekoliko tekstova njemu u slavu, povodom dodeljene mu Danasove simboličke titule. Odmah je dodao: „Ti znaš da je ovo van mog običaja“. Znao sam, naravno, nije morao to ni da mi kaže. I utoliko mi se naš napor – da pošaljemo poruku da *taj veliki čovek nije u Srbiji usamljen* – u trenutku učinio još značajnijim i većim nego što je bio pre nego što je došla pohvala iz tih za pohvale škrtih usta. „Zvučiš perfektno“, kazao sam mu. „Ja sam ti, buzarezu, živ, klan, nedoklan“, odvratio je i slijivo nasmejao na ovu svoju konstataciju, koja je u tri reči izgleda trebala da odslika njegovu javnu sudbinu. Taj joj je smeh, naravno, očas preokrenuo značenje. Bilo je jasno da se ne da, a i da smo mi u Danasu to dosta dobro pročitali.

Biće, međutim, verovatnije da me je čitava atmosfera te večeri koju smo proveli kod njega povukla da zabeležim važnije detalje. Mnoge su stvari, recimo, bile iste kao i ranije. Uobičajena etikecija posete njegovom salonu; centralna njegova fotelja sa visokim naslonjačem boje trule višnje; on u sveže ispeglanoj crnoj košulji; najzad, cipele (o cipelama će kasnije biti još reči) izglađane toliko da je Sava (Dautović) bio sklon da veruje da su lakovane (a nisu). Sve je, dakle, izgledalo isto, a ipak nije bilo. Recidivi nekadašnje davne tuberkuloze koji su se pojavili pre koju godinu (*Milica: Kako smo bili srećni kad smo saznali da nije rak*), činili su da su pluća primala malo vazduha, i morao je praviti redovne pauze u priči. On, koji je u priči samo i postojao, sad je svoju široku, bogatu, svakovrsnim obiljem darovanu govornu fazu, imao svoditi na fragmente i epizode. To je bila promena.

„Starost je strašna. Ona je degradacija čoveka“. Evo dve Radomirove rečenice koje su, hajdam sad najzad reći, najverovatnije odlučile da se zabeleži ovo veče provedeno u znaku drame koja se ipak nije tako jasno ocratala dok ju je njen autor stavljao pred naše oči. Možda bi čak tačnije bilo reći da se ona nije ocratala uopšte! Bio je u solidnoj formi - što bismo se lagali: manje-više odgovarajućo za čoveka koji je prevadio osamdesetu – i znaci napetosti, aki ih je dakle i bilo, pojavljivali su se u trenucima njegovog oprištajanja sa hedonizmom. Žalio se, na primer, da ne može viski i rakiju („*Ubiju me smesta*“), ni crno vino („*Izaziva tremor srca*“), te da mu je ostalo još samo belo („*I to, malo*“). Njegova drama bila je, to smo razumeli kad smo se rastali, drama sužavanja prostora, ograničavanja repertoara, smanjivanja broja mogućnosti za manevr: sve manje karata u rukama. A upravo to nije voleo.

Nesumnjivo stoga kazao je – a ja po povratku kući zabeležio – da je „najbolje umreti u cipelama“. Eto tih cipela o kojima sam navelio da će još biti reči! Znamo šta je Ivančićanin Radomir Konstantinović htio da kaže, onaj RK koji je tamo, u brvnari koju je napravio još njegov otac Mihailo (bez jednog eksera), provodio sva moguća ferija. Jamačno to, da je najbolje umreti zdrav. (Ili, da je najbolje ostati večno mlad. Pisca ovih redaka, uostalom, u privatnim je konverzacijama zvao Dorijan Grej). Referirao se na sudbinu Bogdana Bogdanovića, koji je tu netom bio umro. „Hodao je na kraju uz pomoć pokretnog oslonca“, izgovarao je to sa bolom koji se skoro mogao opipati u pauzama između izričaja. (*Napisao je Cvetičanin odličan tekst o Bogdanovoj smrti*, to je Radomir rekao jednom mome prijatelju nešto ranije, mada ne i meni te večeri; *honoris causa* koju čete mi morati oprostiti što je ne preskačem. Ko bi odgovoran prema sebi preskočio Konstantinovićevu pohvalu?)

Ali, gotovo smo sigurni da filozof Radomir Konstantinović onu rečenicu koju je kazao mirno, čak vedro, rečenicu „da je najbolje umreti u cipelama“, ne bi sveo na plitku seljačku filozofiju. Od tzv. pijacičnog jezika (onog jezika koji nije latinski, dakle koji nije mračno

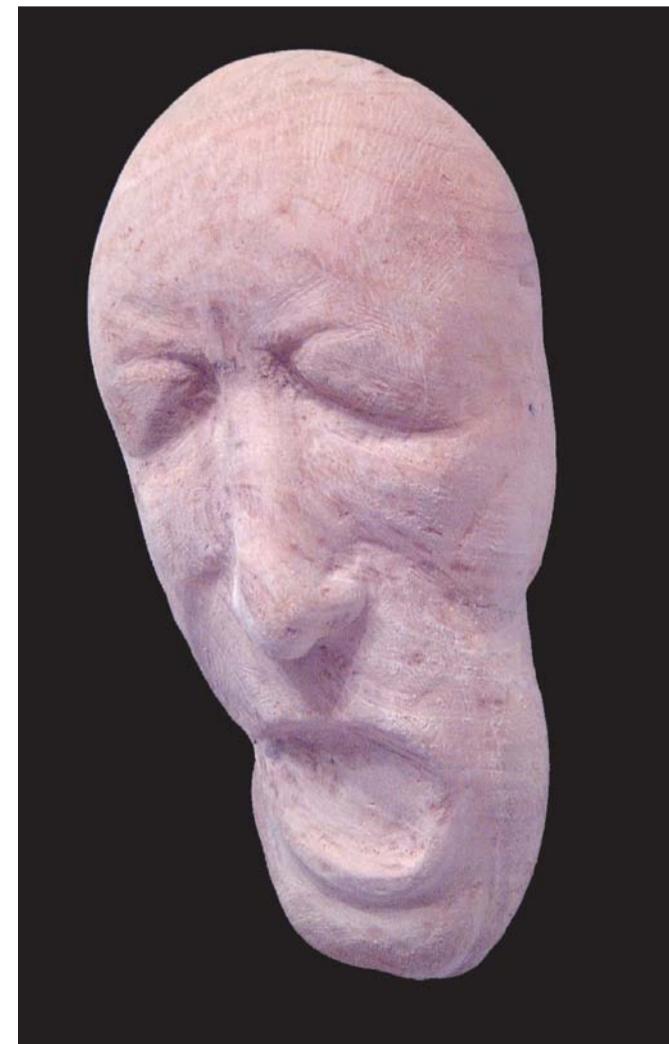
učen), jezika o kojem je sanjao recimo Montenj, Radomir nije bezao, staviše spremno ga je i sa slašću koristio. Reč je ovde, međutim, o nečem sasvim drugom. Mira Otašević u svojoj Bektijani ima jedinicu „cipele“ gde navodi da im Konstantinovićev prijatelj, Beken, daje posebno značenje u Godou, jednako onome koje cipele imaju u svim važnijim religijama: uvek vezane za smrt. A daje im ga i sam Konstantinović. U Dekartovoj smrti, tako, piše kako ga je majka jedared zatekla u postelji sa cipelama na nogama. „Hoću da budem spremna“, rekao joj je, i docnije se oslonio na Montenja: „Maramo uvek biti u čizmama i spremni na polazak“, piše Radomir da je govorio taj mudri čovek bez pretencija koga će u ovome pasusu evo i ja spomenuti tri puta. Polazio je Montenj od sopstvene premese da „filozofirati znači privikavati se na smrt“.

Čitalac ovde ne bi trebalo da se uplaši za moje mentalno zdravlje, niti za to da sam se kao novinar načas izmetnuo u filozofa. To nipošto. Ali, da je te večeri bilo ovog Montenjevog „privikavanja na smrt“, bilo je. Setio se Radomir i da je istu gorespo- menutu majku, pod njene stare dane pitao ume li da peva. Kao

otac Mihailo, ministar predratnih vlada a i tad u emigraciji sa izbegličkom jugoslovenskom vladom, zapaženi je ekspoznat. U škole je došla zapovest o pismenim sastavima: *Moj otac, izdajnik*. Mali, kazao je profesor svome đaku u uvo, ako znaš da držiš jezik za zubima, ja će to napisati umesto tebe, ti jedino nećeš smeti nikad da ga pročitaš. „Hteo je da mi sačuva čiste ruke“.

To je rečenica koju sam zabeležio uz ovu priču. Kao što sam zabeležio da je sanjao o boksu, da bude bokser. Jednom je za rođendan, dečak, dobio rukavice na poklon, i oborio sa stolice Slobodana Jovanovića, kućnog prijatelja. „Bio je mali, sitan čovek“. Promaljalo se blago sladostrašće iza te priče: Slobodan je po mnogo čemu drugi svet od onog iz kuće Konstantinovića, pa i po tome, kazao je Radomir te večeri, što je bio protiv politike sporazuma, čuvene doktrine njegovoga oca sa kojom je taj bio osvojio Cvetkovića i Mačeka za pokušaj prvog srpsko-hrvatskog detanta u prvoj Jugoslaviji, pred Drugi rat. Slobodan Jovanović na podu, zamislite tu scenu, i Konstantinović junior koji broji do osam.

Politika se, uostalom, uvek ovijala o njegov vrat, kao, manje-više, neizbežna sudbina. Ivan ga je (Stambolić) sredinom osamdesetih privremeno bio uvukao u strukture, Radomiru se učinilo da bi trebalo podržati jedan nagovešteni pravac otvaranja. (Pazite, Ivan je drugovao sa Radomirom i Bogdanom Bogdanovićem, s kim druguju Košutnicu i Tadić? Bora Čorba i Idoli? Radomir je drugovao sa Bekenom. Sa kim druguju naše današnje književne zvezde?). Ali se brzo ugrizao za jezik. Ni kad je deve- desetih aklamiran za čelo Druge Srbije, protiv Miloševića, rata, nacionalizma i ludila, ni tada se u grupi nije osećao komforno. „Održao sam jedan govor u Beogradskom krugu, i to je bilo to. Nisam htio da ih ostavim same. Ali ništa više“. Tako stoji zabeleženo, sa ove večeri 22. juna. Nije on ničim dovodio u pitanje svoj stav i angažman, ali nije previše voleo – imam skoro pouzdan utisak – da se sa njim maše kao sa barjakom. „Ne volim da budem vođa“. Isti je deo priče i sledeće što sam zapisao: „Nisam dao prava za objavljuvanje Filosofije palanke u Zagrebu. Ne bih voleo da je tamo uzmu i da govore – evo, stari je odavno markirao njihovu fašističku prirodu“. Hteo je da deluje iz drugog plana, svojim sredstvima. On ih je, nesumnjivo, imao. Kad nam je stari Voja Đurić držao predavanja iz svetske uz Faust je davao prived inkonsensibilan. Ta za srpski teška reč, to je to, upravo pasuje uz Konstantinovićev delo. Baš ta nesamerljivost, sigurno je ona osnovica za onu neuporedivu Radomirovu samouverenost. Iz njega izbjiga snažni individualizam, jedna tvrdokorna, nepokolebljiva, zapravo tvrdoglava doslednost. Dobricu je (Čosića) na primer te večeri, beležim, opisao kroz jednu sliku koju mu je ovaj sam ispričao: kroz sliku dečaka iz Drenove, koji čuči kraj bureta rakije na kojem nekakav političar u tome selu drži govor. „Gedža“, rekao je. U mladim su danima bili društvo; ni sad nema mržnje, ali još manje ima mirenja.

Milica Konstantinović: Plać Jeremijin, skulptura, drvo, 2001.

malome, naime, nikad mu pevala nije. I tad mu je – u dobrim devedesetima – otkrila svoj lepi sopran, i pregršt makedonskih pesama koje je ponela iz Ohrida gde joj je otac službovao.

U beležnici je mojoj zapisano dalje da nam je Radomir recitovao Dušana Vasiljeva, amblematičnog Čoveka (koji) peva posle rata. Kako smo došli na to, ne piše i ne sećam se, ali u sobi je bilo i patetike i jeze, toga se sećam: *Ja sam gazio u krv do kolena, i nemam više snova / sestra mi se prodala i majci su mi posekli sede kose. I ja u ovom mutnom moru bluda i kala ne tražim plena: oh, ja sam željan zrakal i mleka! / I belejutarnje rose!* Konstantinović je tu bio onaj čovek govora i radija koji često inače je bivao u svojoj karrieri pisca, i ovde se, nije bilo teško primetiti, osećao kod kuće.

Možda i zbog sledećeg: brat toga istoga Dušana Vasiljeva koga je tuberkuloza odnela u dvadesetčetvrtoj, Spasoje, bio je Radomir profesor srpskog u vreme Drugog rata. Namirisaо je u njemu, Radomiru, izvestan talenat, pa je ovaj svake nedelje morao da napise neki sastav. (Honorar: šeri bombone). A onda su na red došli i ozbiljniji ispit. Po modelu iz Berlina kvislinski Nedićev režim imao je organizovati tzv. antimasonsku izložbu u Beogradu. Radomirov

Kad su, deve- desetih, Beograd napuštali Bogdan (Bogdanović) i Bora (Čosić) Konstantinović je odlučio da ostane. I to je imalo cene, anateme i usamljenost bile su najveće. *Bilo mu je teško, teško je to podnosio*, svedoči njegova, njemu sasvim posvećena, Milica (Konstantinović). Moja je prepostavka bila nešto drugačija, i, ispostavlja se, pogrešna: briga ga šta piše NSPM, briga ga da li je ili nije mejnstrim! Ali nije eto bilo tako. Na isti su način nesrečni bili recimo i onaj Slobodan Jovanović, kojega je Radomir nokautirao, te Crnjanski - sa kojima ne samo po tome stoji u redu. To, međutim, ne umanjuje taj bol što ga je nosio, što ga, valjda, nosi svaki unutrašnji emigrant. Mislio sam, na primer, da bi mu bilo svejedno hoće li - kad bude umro - gradonačelnik Beograda poslati telegram saučešća. (Đilas je, nota bene, u Radomirovom Beogradskom krugu upisan na broj 61 među 296 imena, osnivača). Isto, držao sam, da bi mu bilo svejedno je li to u radio predsednik države. (Uzgred, nisu to uradili ni jedan, ni drugi). Sad vidim da više ne smem u to biti siguran. ■